novel·la en què «la supressió del narrador permet [...] una forta impressió de mimesi i, per tant, un efecte dens de la vida, cosa que s'accentua pel tipus d'escriptura [...]: l'escriptura parlada» (*cfr.* Carme ARNAU, *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda. El mite de la infantesa*, Barcelona: Edicions 62, 1979, p. 118). Giagu Ledda aconsegueix transmetre perfectament, en aquesta traducció, les vivències i els sentiments de Natàlia/Colometa:

> *Mi so posta torra ogros a sa ghenna e a punta de gurteddu apo iscritu, a lìteras mannas [...] Colometa: [...] e nche fia còmpida a sa pratza de su Diamante: [...] e, tapende·mi sa cara cun sos bratzos pro mi reparare no isco dae ite, apo fatu unu tzichìrriu indimoniadu. Unu tzichìrriu chi de seguru giughia in corpus dae annos e cun cussu tzichìrriu, gasi mannu chi agiumai no mi passaiat in gula, mi nche fiat essida dae buca unu pagu de cosa, [...] e cussu pagu de cosa chi aiat bìvidu pro tantu tempus inserrada in intro, fiat sa gioventude mea chi si nche fuiat cun unu tzichìrriu chi no ischia bene ite fiat...*» (p. 125) («I em vaig girar d'esquena a la porta i amb la punta del ganivet i amb lletres de diari vaig escriure Colometa, [...] i vaig ficar-me a la plaça del Diamant: [...] i amb els braços davant de la cara per salvar-me de no sabia què, vaig fer un crit d'infern. Un crit que devia fer molts anys que duia a dintre i amb aquell crit, tan ample que li havia costat de passar-me pel coll, em va sortir de la boca una mica de cosa de no-res, [...] i aquella mica de cosa de no-res que havia viscut tant de temps tancada a dintre, era la meva joventut que fugia amb un crit que no sabia ben bé què era....», Mercé RODOREDA, *La plaça del Diamant*, Barcelona: Editorial Planeta, p. 190-191).

Creiem que la discussió ontològica entorn de les traduccions s'anul·la una vegada llegida *Sa Pratza de su Diamante*, ja que el traductor aconsegueix plasmar aquells trets i peculiaritats que comparteixen la llengua i la cultura sarda i catalana.

Daniela Ibba

Tito SAFFIOTI
Gli occhi della follia. Giullari e buffoni di corte nella storia e nell'arte
Milano: Book Time, 2009

L'ofici de joglar ha estat un dels més denigrats en la història d'Occident, essent com és un dels mesters més importants de la societat. Important perquè no només va ser durant segles el principal agent del divertiment, sinó també l'únic dipositari de l'herència teatral antiga que sobreviu al genocidi cultural perpetrat per l'Església medieval i pels poders que la sostenen. La joglaria salva el teatre de l'acarnissada destrucció i fanàtica persecució a què el va sotmetre el cristianisme. Durant gairebé un mil·lenni són els joglars qui mantenen viu el testimoni de la representació escènica, de les tècniques interpretatives, del conjunt de procediments actorals i narratius que constituïen la columna vertebral de l'imaginari de la població, i que acabaran essent vampiritzats pels frares predicadors enlluernats per l'eficàcia comunicativa dels joglars. El seu art alegrava, entretenia, informava i, sobretot, mantenia viu l'esperit crític de la gent envers els poders establerts i els sistemes dominants. Amb humor, amb ironia, amb burla, el joglar sembrava la llavor de la contestació i la resistència davant l'autoritat incontestable i sempre abusiva. És per això que el seu ofici va ser perseguit i malfamat, tot i que també finalment protegit per aquells poderosos que en el fons s'avorrien sense la sal i el pebre joglaresc, fins al punt que la

VISIT…

cort institucionalitza el seu ofici amb la creació de la figura del bufó.

Doncs bé, *Gli occhi della follia. Giullari e buffoni di corte nella storia e nell'arte* és un recorregut apassionant per aquest art. I és que Tito Saffioti és un dels màxims coneixedors europeus del món de la joglaria. Ja fa dos dècades va publicar un estudi fonamental sobre *Gli giullari in Italia. Lo spettacolo, il pubblico, i testi* (Milano: Xenia 1990), amb un impressionant gavadal de documentació que ens permet fer-nos una idea ben precisa de l'activitat joglaresca medieval en terres italianes. Ara fa uns quants passos més enllà: d'una banda amplia la seva recerca a l'Edat Moderna, amb la incorporació dels bufons de cort i altres gents de rialles que tothora el poder convocava al seu entorn, un aspecte que ja apuntava en un altre llibre de 1997 on va reconstruir la vida privada del bufó de la cort dels ducs d'Urbino al llarg del segle XVI, en un electritzant recorregut recentment reeditat: «*...E il signor duca ne rise di buona maniera.» Vita privata di un buffone di corte nella Urbino del Cinquecento* (Milano: La Vita Felice 1997 i Book Time 2008). A més a més, acompanya el seu documentadíssim i captivador discurs amb una completíssima col·lecció de més de 200 imatges, no debades Saffioti aplega a casa seva el corpus documental més complet sobre la joglaria. Iconografia triada i pertinent que dóna fe de l'aspecte físic, indumentari, així com de l'utillatge i instrumental escènic, dels gestos i actituds que caracteritzaven aquests professionals de l'entreteniment i de l'esbarjo, així com de les anècdotes que van protagonitzar, algunes com a exemples brillants del seu enginy, altres com a demostració de la crueltat dels poderosos que els tenien al seu servei. L'anècdota batega, comprimint-se en la «pobresa» d'un fet quotidià per després expandir-se filosòficament, com ha dit Stefano Geraci. Aquest moviment cardíac alimenta la nostra necessitat de rememorar l'actor a gran escala, a partir de les seves empremtes episòdiques i del seu substancial ser inaferrable. El seguiment que realitza Saffioti de l'anecdotari de folls i bufons cortesans és un fresc vívid que defineix alhora l'astúcia necessària de les classes subalternes i el continuat abús gratuït de les classes dominants.

El joglar és el personatge amb major mobilitat geogràfica i social de l'Edat Mitjana, gràcies a la universalitat de les seves tècniques (mímica, dansa, música). La joglaria es caracteritza pel nomadisme i per la multiplicitat de la seva oferta lúdica, aspecte que li facilitarà la possibilitat de traspassar fronteres i d'acudir a qualsevol esdeveniment festiu. Els podem trobar amenitzant les festes populars, mesclant-se amb les celebracions religioses o alegrant els banquets senyorials. Tots els reis o grans senyors que es preuin tindran joglars, folls i bufons al seu entorn, també al llarg de l'Edat Moderna, com a talismans tocats per la divinitat amb els quals es convocava la bona fortuna i es conjurava la malaurança. D'altra banda, el foll és també l'home que avisa, que dóna l'alerta, que denuncia l'escàndol, que interpreta signes enigmàtics, que diu les veritats sense embuts («infants i orats diuen les veritats» resa el nostre refranyer popular), per damunt els interessos de poder que envoltaven el rei. Però també és qui provoca el riure i alhora és objecte de les trufes cortesanes, això és, ostenta l'ofici de la burla, que diverteix i proporciona plaer.

Em sembla que la primera legislació europea favorable a aquest mester és a les *Lleis Palatines* promulgades el 1337 per Jaume III de Mallorca —que després copia Pere el Cerimoniós a les seves *Ordinacions* de Palau—, on es proclama la necessitat d'un ofici que doni «aquella alegria que els prínceps deuen desitjar moltíssim i deuen mantenir honestament, a fi que, mitjançant aquella, allunyen la tristesa i mal humor, i en tot es mostren amables» (Jaume III rei de Mallorca, *Leges Palatinae*, presentació i

transcripció de Llorenç Péreç Martínez, Palma, Olañeta edit., 1991, vol. I, p. 90 trad. i p. 147 original llatí). Un document que no recull Saffiotti perquè, en general, hi ha un escàs coneixement de la realitat catalana medieval, fins a l'extrem de creure que el bufó del papa Borja, Bielet (*Gabrielletus*), va improvisar una prèdica irreverent en un llenguatge «che mescolava il latino e lo spagnolo», quan és ben sabut que la llengua de la cort pontifícia borgiana era el català, com ho demostra tota la documentació «secreta» d'Alexandre VI que ha desvetllat per primer cop el pare Batllori (*La família Borja. Obra Completa*, vol. IV, p. 145-169, València: Tres i Quatre, 1994). És el problema de sempre: com que la bibliografia més coneguda sobre l'àmbit ibèric fa referència fonamentalment a l'Espanya castellana, queden a l'ombra els importants testimonis de les cultures galaico-portuguesa o catalana. Calia controlar els diversos estudis de Giuseppe Tavani (p.e. *Trovadores e jograis* 2002), Josep Romeu i Figueras (*Teatre català antic*, 3 vols., 1994-95) o F. Massip («Giullari in chiesa, vescovi in piazza» 2006; «Bucklige und Possenreisser. Narrenfeste im frühen katalanischen Theater» 2003; «Laughter and Transgression from Advent to Ash Wesnesday», *EMD*, n. 11, 2007). Això li hagués permès d'analitzar les interessants consideracions sobre els joglars i els bufons de cort que va fer el franciscà gironí Francesc Eiximenis (c.1330-1409) al llarg de *Lo Crestià*, particularment al *Dotzè* o *Regiment de prínceps e de comunitats* (València, 1385-6), però també al *Terç* (València, 1384); així com prendre coneixença de dos importants bufons de la cort reial catalana i valenciana: Antoni Tallander, àlies Mossèn Borra (c. 1360 -1446), bufó, ministrer i herald de Martí l'Humà, Ferran d'Antequera i Alfons el Magnànim, mort a Nàpols vora aquest últim rei, i enterrat amb tots els honors a la Catedral de Barcelona; i el Canonge Ester (c.1500-c.1540), bufó de la reina Germana de Foix a la cort virregnal de València i objecte de les més cruels dicacitats cortesanes (F. Massip, «Riure amb el cos: folls, geperuts i bufons en l'espectacle català antic», *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó,* Valls: Cossetània 2010, p. 195-208).

Valgui aquest comentari com una modesta aportació al magnífic i completíssim estudi de Saffioti, que recorre la història de la gent de rialles, des dels seus orígens tardoantics fins als nostres coetanis, amb especial aturada en la joglaria medieval i en els homes de plaer de les corts europees modernes, des dels Habsburg fins als tsars de Rússia, i culminant amb tot un premi Nobel com Dario Fo, l'últim gran joglar contemporani qui no debades ha fet la presentació pública del llibre de Saffioti (Spazio Tadini, Milano, 12-1-10) en una intervenció que es va convertir en una classe magistral d'interpretació joglaresca, on, entre d'altres genialitats, explicava com va reconstruir i posar en pràctica l'anomenat «gramlò», la llengua joglaresca internacional feta de sons expressius i sempre acompanyada de la deguda intenció gestual. En aquest sentit fóra també d'obligada menció els llibres de Luigi Allegri: el fonamental *Teatro e spettacolo nel medioevo* (Bulzoni 1988), *Dario Fo. Dialogo provocatorio sul comico, il tragico, la follia e la ragione* (Laterza 1990) i *L'arte e il mestiere. L'attore teatrale dall'antichità ad oggi* (Carocci 2005).

Saffioti ha dut a terme una recerca aguda i selectiva, en primer lloc dels documents i de les referències literàries sobre la figura del professional del riure, sovint relegat als marges dels estudis històrics, que l'investigador italià ha fet pujar de la nota a peu de pàgina al cos principal del llibre; en segona i fonamental instància d'un variadíssim corpus iconogràfic (gravats, pintures, frescos, dibuixos, miniatures, *marginalia*, etc.) que ha sabut identificar, extreure i reta-

llar en un minuciós treball d'interpretació icònica.

Gli occhi della follia constitueix, doncs, una obra imprescindible per conèixer l'ofici de l'actor, de l'entretenidor, del conseller que tot bon governant solia tenir ben a la vora pels evidents i saludables beneficis que li proporcionava. No hi ha res menys indicat per governar que la mala llet, la irritació o la malenconia, i res més patètic que una autoritat cagarràbies (i de segur que, tot d'una, pensem en uns quants). Per això Eiximenis valorava l'*eutrapèlia* o sana diversió que tot bon príncep havia de procurar-se especialment amb joglars i bufons, encara que «com dix Baldoví, famós juglar del rei de França, gran saviesa hi ha mester a saber fer bé lo orat davant los grans senyors» (*Dotzè del Crestià* cap. 558). Per tant, calia ser savi i expert per fer de foll del rei, no pas com aquell que veient que «lo rei de França menjava de matí un bocí per la calor, vench son joglar e dix-li: —Per Déu senyor, bé li fa mester a aquex bocí que sàpia de nadar, pus que ha a caure en vostre estòmach que ja és ple de vi! E lo rei hach tanta de vergonya de la paraula aquella que per poch fo quant no feu penjar son jutglar» (*Dotzè del Crestià,* cap. 880). Hamlet evoca al gran Yorick, bufó del rei de Dinamarca, Lear acaba entenent el que li ha passat gràcies a les reflexions del seu fidel albardà, i Festa és el foll més assenyat de *Nit de Reis*.

Calia ser un «gran riòlec», en feliç terminologia eiximeniana, car a través del riure s'obre el cervell i s'esbadella el pensament, com diria Fo. Un riure intel·ligent, és clar, a anys llum de les idiotitzants gracietes d'alguns governants d'avui que insulten permanentment la intel·ligència dels seus conciutadans. Un riure crític que cal mantenir viu, en constant efervescència com a consciència d'alerta entre la població, sovint massa propensa a combregar amb rodes de molí.

Benvinguda mirada de la follia que posa en evidència les camàndules del poder; benvingudes sàtires polítiques i anàlisis humorístiques, perquè només els ulls desperts del bufó veuen allà on l'autoritat prova d'amagar l'ou.

Francesc Massip